

Др Милош Марјановић, редовни професор
Правног факултета у Новом Саду

ЕЛЕМЕНТИ ДРУШТВЕНОГ ДЕЛАЊА¹

Сажетак: Друштвено делање као њочевна социолошка категорија има значајне аналитичке предности у односу на друштвену појаву. Њени основни елементи су: актери делања, предмети и средства, потребе и интереси, вредности и норме, положаји и улоге. Актери окрећу и обједињују остале елементе, воде ка маичном проулу социологије (окрећ, промена, поредак) и реafirмишу актерску у односу на системску парадигму. Предмети и средства материјализују делање, а њихово ренаглашавање води у технолошки детерминизам или, посредством својине (као инстиуционализоване присвајања природе) ка (бес)класним историјским типовима друштва. Потребе и интереси су основа мотивације личности али и њолазна тачка за дубинску анализу друштвених. Ширењем круга леитивних интереса развијале су се и технике нормативне регулације. Вредности и норме воде ка инстиуционално-организацијској, положаји ка верикалној, а улоге ка хоризонталној димензији друштвене структуре. Вредности осмињавају делање али и људску еџистенцију, оријентир су мотивационе система личности али и темељни интеграир друштва. Вредности су, као айспрактине, латентна ѡзадина норми и оне казују шња а норме како нешто треба урадити. Норме су спецификована ујустива за прикладно ѡнашање, а без нормативне ѡреика не би било моћно задовољавање ѡпреба и усклађивање интереса. Ботисиво, моћ и улед су комѡненте ѡложаја, а ѡравни сѡшус је ѡроисивање ѡрава и ѡбавеза даѡѡ ѡложаја. Улоге су нормативно ѡчекивана ѡнашања, а разврстане су ѡрема врсти санкција. Оне али и друти елементи друштвене делања су ѡлозна тачка за социолошку анализу ѡравних норми и усѡанова. Али и сагледавање ѡравне комѡненте ѡѡађује, ѡснажује и ѡрецизира социолошку анализу друштвене делања.

¹ Рад је настао на пројекту „Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (Србија и ЕУ)“ који се финансира средствима Правног факултета у Новом Саду.

Кључне речи: друштвена појава, елементи друштвеног делања: актери, предмети и средства, потребе и интереси, вредности и норме, постојања и улоге.

УВОД

Када се постави питање полазне социолошке категорије, онда се наглашава да она мора бити истовремено најелементарнија и најапстрактнија. Најелементарнија је зато јер ако се растави на своје саставне елементе више не представља друштвену појаву, а најапстрактнија зато јер се мора садржавати у свему што је друштвено. Намера нам је да испитамо аналитичке могућности две такве категорије – друштвене појаве из формалносоциолошке и друштвеног делања из веберијанске мисаоне традиције. Наша је хипотеза да је одређење друштвене појаве једноставније и прецизније, а друштвеног делања сложеније али аналитички плодносније. Циљ рада је да се утврде и, сажето, објасне основни елементи друштвене појаве, а нарочито друштвеног делања и њихове аналитичке могућности. И у домену социологије права неки од ових елемената су плодносна полазна тачка за социолошку анализу правних норми и установа.

ДРУШТВЕНА ПОЈАВА ИЛИ ДРУШТВЕНО ДЕЛАЊЕ?

Једно од најједноставнијих и најјаснијих одређења појма друштвене појаве срећемо код Радомира Лукића², до кога је он дошао под утицајем формализма у социологији, особито фон Визеовог. Специфичност друштвене појаве се разматра у односу на природну појаву с једне, и индивидуалну појаву, с друге стране. Њена суштина се одређује као повезано деловање људских понашања које изазива промене у природи, друштву и на самим учесницима у тој појави. Тих промена не би било да није тог повезаног деловања. Још једноставније речено, друштвена појава је веза људских понашања. Она се, дакле, састоји из два елемента: 1) људских понашања и 2) повезивања тих понашања.

Ако би се друштвена појава раставила на своје саставне елементе онда више не би било речи о друштвеној појави. Појединачно људско понашање још увек није друштвено, а повезаност појава је карактеристична и за природу, и за индивидуу, а не само за друштво. Дакле, тек повезивањем људских понашања настаје друштвена појава. Ма како сложени били друштвени ентитети, чак и глобално друштво као целина, они се нужно састо-

---

² Р. Лукић, *Основи социологије*, Београд, 1995, с. 154 - 217 и његова одредница „Друштвена појава“ у: *Sociološki leksikon*, Београд, 1982, с. 105 – 106.

је од структурираног повезивања људских понашања. А та људска понашања, с обзиром на моменат свести могу бити: 1) природна, ако нису изазвана свешћу него су несвесна или само праћена свешћу, 2) културна, ако су изазвана свешћу, у ком случају имају смисао или значење и 3) друштвена, ако је реч о повезивању таквих свесних понашања.

Леополд фон Визе друштвену појаву одређује као спајање или раздвајање људи у друштвеном простору, чиме се она своди на међусобни утицај појединаца. Лукићев помак се састоји у томе што наглашава да није реч, напросто, о утицају на понашање другог, него о повезивању тих понашања. То повезивање може бити међусобно, било једнострано било узајамно, у ком случају се промене врше на једном или више учесника у појави, или пак заједничко, у ком случају се промене врше у природи или друштву.

С обзиром на поједине аспекте или стране друштвене појаве могу се разликовати следеће њене врсте:

1) Друштвени процеси су првостепено повезивање, унутрашња или динамичка страна друштвене појаве, а то значи да се свака друштвена појава у стварности увек одвија као неки процес.

2) Друштвени односи су спољашња, формална страна друштвених појава. На пример, односи неједнакости подразумевају надређен и подређен положај, а представљају облик или форму у оквиру којих се одвијају процеси у породици, војсци, између класа или других вертикалних друштвених групација.

3) Друштвене творевине су другостепена повезивања или кристализовани резултати друштвених процеса. Такве творевине су, на пример, наука, уметност, религија, црква, држава, право.

Макс Вебер одређује социологију као науку која треба да разуме и узрочно објасни друштвено делање. И за њега је то делање људско понашање али само ако садржи субјективни смисао и узајамну оријентацију понашања с обзиром на тај смисао.³ Неки аутори праве разлику између активности, која је својствена свим биолошким организмима, и делања или акције, које је својствено само човеку јер подразумева циљ, смисао, значење. За неке друге ауторе друштвена појава се испољава као рад и као акција или делање. Рад као принудна делатност, преко поделе рада, производи не само робу и услуге него и обнавља постојеће структуре, систем, поредак. Друштвена акција или друштвено делање трансцендира, превазилази постојеће, представља еманципацију, постајање, настајање, преображај, могућност. Другим речима, док је у раду више наглашен принудни карактер друштвене појаве, у друштвеном делању или социјалној акцији се више наглашава свесна, сврсиходна, слободна самоделатност људи.⁴

³ М. Вебер, *Привреда и друштво*, Београд, 1976, том 1, с. 3 – 4.

⁴ М. Ranković, „Акција“, у: *Sociološki leksikon*, Београд, 1982, с. 3 – 4.

ГЛАВНИ ЕЛЕМЕНТИ ДРУШТВЕНОГ ДЕЛАЊА

На основу нашег дугогодишњег искуства у систематизацији социолошких категорија, мишљења смо да су главни елементи друштвеног делања:

1. актери, који обављају делање и обједињују све остале елементе,
2. предмети и средства, на којима и којима се обавља делање,
3. потребе и интереси, који га покрећу и мотивишу,
4. вредности и норме, који га осмишљавају и усмеравају и
5. положаји и улоге, позиције које актери заузимају обављајући нормативно очекивана делања.

АКТЕРИ ДРУШТВЕНОГ ДЕЛАЊА

Једино човек својом свесном, сврсисходном и, надасве, практичном делатношћу у стању је да мења природу, друштво али и самог себе. Због тога ту његову активност и означавамо као акцију или делање. Као актер или субјект он обједињује и активира све остале елементе друштвеног делања.

Класична социологија је оперисала једном уском и врло сиромашном сликом друштвених актера. Она је о њима говорила или на индивидуалном нивоу или безлично, као о силама, снагама, факторима (велике историјске личности и народне масе). А актери су индивидуални, групни и глобални. Постепено се откривало да су велике друштвене групе стварни актери историјских збивања и да је зато потребно спознати и њихове побуде и интересе, а не само мотиве појединачних актера. Актери или носиоци политичког процеса нису изоловани појединци него организације. Али нису само класе, нације и политичке партије актери историјских промена. За модерно друштво је карактеристична читава мрежа или плуралитет друштвених актера. Они посредују између поретка и промене чинећи тзв. магични троугао социологије (поредак-покрет-промена). Апстрактна системска, вредносна, интересна анализа је, заправо, начин елиминисања актера из таквих анализа. Са појавом нових друштвених покрета, осим већ постојеће системске, афирмише се нова, актерска парадигма. Већ се увелико говори о повратку актера у социолошку анализу.⁵

ПРЕДМЕТИ И СРЕДСТВА

Човек је предметно биће, не само зато што је тело и организам, него и стога што се његове делатности оспољавају и материјализују у објективном свету. Деловањем средстава за рад на предмете рада задовољава се не-

---

⁵ А. Touraine, *Le retour de l'acteur*, Paris, 1984.

ка људска потреба. Предмет људског деловања је природа у најширем смислу, укључујући и друштво. Земаљска природа је општи услов производње и оквир друштвеног деловања и у том смислу су предмет социолошког интересовања⁶. Предмети рада који су већ претпели неки људски рад, а нису намењени потрошњи, него даљој производњи називају се сировине. Иако се социо-емоционална везаност појављује само у међуљудским односима, постоје и специфична емоционална везаност за предмете – сељакова везаност за земљу, фетишизација амајлија, верских реликвија, државних застава, навијачких реквизита, при чему је, свакако, у првом плану њихова симболичка вредност.

Средства (оруђа) за рад се, понекад, сматрају суштинском карактеристиком човека и друштва. Тако се истиче да данашњи човек, који датира од пре око 35 хиљада година, није само разумом обдарен (*homo sapiens*), него да је и делатно, радно, производно биће (*homo faber*). „Човек је животиња која прави оруђа“ („*Man is a tool-making animal*“) – вели Бенџамин Френклин, амерички проналазач и државник. И животиње, спорадично, употребљавају оруђа, али нагонски а не свесно. Међутим, само их човек ствара и усавшава. Доиста, оруђа за рад су одиграла огромну улогу у еволуцији човека, како биолошкој тако и социо-културној. Једино је код човека палац у опозицији са другим прстима на руци, што је резултат употребе оруђа и оружја, а предњи екстремитети су се трансформисали у руке. Неколико десетина хиљада година ватра и грубо камено сечиво били су главна људска оруђа и оружја (по неким је човек биће које ложи ватру). Уосталом, читава периодизација праисторије заснива се на материјалу од кога је израђивано оруђе и оружје – старије, средње и млађе камено доба (палеолит, мезолит и неолит) и метално доба (бронзано и гвоздено). У палеолиту су коришћени ватра и грубо клесано камено сечиво, у мезолиту микролитска оруђа (мали камени алати, тј. шиљци од камена и костију на врховима копља, стрела и као удице), а у неолиту фино обрађивана камена оруђа (уз то и грнчарија, припитомљавање животиња, гајење биљака). Кроз читаву праисторију и историју оруђа су непрестано модернизована. То је, између осталог, навело Маркса да каже да се економске епохе не разликују толико по томе шта, него како се производи. Хлеб се, на пример, употребљавао још у неолиту али је начин његовог припремања различит. Могло би се рећи да су алати и машине продужена рука човека, а компјутер његов продужени мозак. Механизација делимично, а аутоматизација потпуно замењује људски рад. Са аутоматизацијом и компјутеризацијом наступила је трећа индустријска револуција.

⁶ М. Поповић, *Problemi društvene strukture*, Београд, 1967, с. 109 – 114.

Све је то нагнало неке научнике да постану присталице технолошког детерминизма. Критичари овог схватања истичу да много моћнији детерминистички утицај на развој друштва имају односи производње као главни друштвени односи. Односи према предметима и средствима посредовани су својином као институционализованим и друштвено регулисаним начином присвајања природе. У неким периодизацијама и типологијама, основни историјски типови друштва изведени су из својинских односа као темељних друштвених односа.

ПОТРЕБЕ И ИНТЕРЕСИ

Људско делање је сврховито, а сврха се састоји у томе да се постигне неки циљ. Тај циљ који нас покреће на делање назива се мотив. Њиме се жели постићи одређено стање које задовољава неку личну или друштвену потребу, чиме се даје садржај и смисао људској делатности. Стога се потребе могу одредити као динамичке снаге које покрећу људско делање. Потребе се, дакле, налазе у основи мотивационог система личности. Иако су оне по свом карактеру објективне, на субјективном плану се изражавају као осећаји – глади, жеђи итд. Човек их доживљава као неугодност, коју жели да отклони, или као жељу коју тежи да оствари.⁷ Изучавање потреба је од великог значаја за личност и друштво, па се зато конституисала хрејологија – наука о потребама.

Класична проучавања потреба трагала су за њиховом нагонском, урођеном биолошком основом, док су новија истраживања више усмерена на њихову вредносно-нормативну условљеност. Тако Мек Дугал говори о сентиментима (инстинкти праћени осећањима) а Фројд је формулисао психоаналитичку теорију либида (са *erosom* - сексуалним нагоном као најважнијим и *tanatosom* - нагоном смрти). Трагало се за бројем и значајем појединих потреба и њиховом хијерархијом, а у антрополошким истраживањима и за њиховом универзалношћу или културном релативношћу. Тако је, на пример, Малиновски утврдио да Едипов комплекс није универзалан. Ова истраживања су показала да су и најелементарније биолошке потребе (чак и потреба за одржавањем живота), под врло јаким утицајем културних традиција појединих друштава. Све биолошке потребе су социјализоване па тако, рецимо, и потреба за храном и сексуални нагон. Мало дете неселективно ставља предмете у уста и тек мора да научи шта се једе а шта не, у појединим културама нека врста хране се преферира, а у другој се према њој осећа аверзија (на пример, месо појединих животиња), кул-

---

⁷ N. Rot, *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd, 1975, s. 213 -214.

турно је детерминисано шта све може бити храна, начин њеног припремања, време и начин послуживања јела. У појединим културама веома се међусобно разликују сексуалне (али и све друге телесне технике), привлачност и начин избора сексуалног партнера, став према предбрачним и ванбрачним односима, инцесту (родоскрвнућу). Код човека је сексуални мотив веома модификован јер се осамосталио у односу на репродуктивну функцију и није само биолошки, него и психички и друштвени однос.

Људске потребе су веома бројне и разноврсне и могу се класификовати на различите начине. Према томе како настају могу се поделити на урођене и стечене. Урођене или биолошке потребе су засноване на наслеђу а то су потребе за: храном, водом, телесном температуром, кисеоником, излучивањем сувишних материја из организма, избегавањем болова, одмором, активношћу, сексом и материнством. Оне увек представљају недостатак или сувишак нечега у организму. Понекад се називају и телесне али све телесне потребе нису урођене, на пример, потреба за пушењем или алкохолом које су стечене. Стечене потребе се формирају, претежно, на основу личног искуства у току живота. Оне су покретачи разноврсних активности човека, нарочито друштвеног понашања па се, понекад, називају и друштвене или социјалне. Разне особине личности али и бројни ставови, интереси, вредности и норме могу бити извор таквих потреба и мотива понашања. Такве потребе су, на пример, потреба за: знањем, постигнућем (нарочито стицањем), лепим, забавом и разонодом, путовањем и слично. Све ове потребе су психичког карактера и настају у одрђеним друштвеним и културним условима.⁸

Слична је и подела на примарне и секундарне потребе. Када се каже примарне потребе, то не значи да су оне најважније или најмоћније у мотивисању људског понашања, него само да се оне прве морају задовољавати јер су услов његове физичке, па и социјалне егзистенције. *Primum vivere, deinde philosophari*, каже латинска изрека. Ова подела се, углавном, али не сасвим, поклапа са поделом на биолошке и друштвене (социјалне) потребе јер се, понекад, у примарне убрајају и неке социјалне, као што су потребе за друштвом или потреба за сигурношћу.⁹ Шта више, управо секундарне потребе су истински људске или фундаменталне. Тако Ерих Фром као специфично људске или фундаменталне потребе које карактеришу људску ситуацију, а које су настале током еволуције и нису мање важне од биолошких нагона, наводи: (1) потребу за припадношћу или емоционалном везом са другим људима, (2) потребу за укоренењем или проналажењем свог места у друштву, (3) потребу за стварала-

⁸ Исто, 214 – 218. Z. Golubović, *Čovek i njegov svet*, Beograd, 1973. s. 162 – 186.

⁹ N. Rot, nav. delo, s. 214; Z. Golubović, nav. delo, s. 166 – 167.

штвом насупротив деструктивности, (4) потребу за идентитетом и индивидуалношћу насупротив конформизму, (5) потребу за погледом на свет као оквиром оријентације. Задовољавањем ових потреба формира се здрава личност, а њихово незадовољавање води у болест. На пример, за разлику од Фројда који је сматрао да је нагон за смрћу код човека урођен, Фром убедљиво показује да је убијање припадника сопствене врсте људски спецификум јер се деструкција појављује онда када потреба за стваралаштвом није актуализована.¹⁰

И Абрахам Маслов наглашава битну разлику између потреба недостајања (или оскудице) и потреба постојања (или рашћења), како их он назива. Ако прве нису задовољене, оне потиру друге али ако су те виталне потребе задовољене, онда ове друге постају императивне. Задовољавање потребе недостајања (глад, жеђ) уклања напетост и води њеном ишчезавању, а задовољавање потребе постојања (на пример, хоби) повећава напетост и интензивира је. Задовољавањем потреба оскудице спречава се болест и поремећај организма, док је задовољавање потреба постојања неопходно за развитак здраве личности.¹¹

Мотивациони систем човека је лична синтеза индивидуалних склоности и потреба и њиховог друштвено-културног обликовања. Друштво у процесу социјализације развија пожељне потребе, а тиме и пожељан тип личности. Могу се разликовати аутентичне и вештачке потребе, нарочито у потрошачком друштву. За Маркса је истински богат човек, човек богат потребама а не иметком. За Фрома се поставља питање шта је важније – имати или бити? Истински богат човек је, дакле, човек са развијеним, аутентичним потребама. У потрошачком друштву западне цивилизације, рекламом се нападно намећу вештачке (непотребне) потребе, а човек постаје „једнодимензионални човек“ потрошње (Маркузе). Како вели Хана Арент, доминантне групе намећу основне или приоритетне потребе чиме се успоставља „диктатура над потребама“.

Реч интерес потиче од латинског глагола *inter sum, inter esse* који значи бити међу, налазити се код, учествовати. Интерес је вредносно усмерена потреба. Дакле, сви су интереси утемељени на људским потребама, а апстрактно се изражавају као вредности (начела, ставови). Зато се интерес у ширем смислу, понекад, употребљава као синоним за став, очекивање, покретач, тежњу јер означава сазнајну структуру са мотивационим дејством или трајне диспозиције понашања. Интерес је, заправо, мотивациони вектор или иницијатор људског делања који одређује очекивања и ста-

---

¹⁰ Е. From: *Zdravo društvo*, Beograd, 1983. i *Anatomija ljudske destruktivnosti*, 1 – 2, Zagreb, 1980.

¹¹ А. Maslov, *Motivacija i ličnost*, Beograd, 1982; Z. Golubović, nav. delo, s. 167.

вове. Интерес је мотиватор чина па, зато, и није ништа друго него сваки стабилизовани и трајни мотив.¹²

Појам интереса је релациона категорија у којој се исказује неки друштвени однос јер се увек одређује према интересима других у људској заједници у којој се формира. Стога може да послужи као полазна тачка и упориште за дубинску анализу друштвености. Због тога што је елементарна јединица или основна мера, интерес има онај значај за људско друштво који има енергија за физички свет и информација за живи свет. Интереси су у темељима како објективне структурираности и функционисања друштвеног система, тако и мотивације субјективног људског делања.¹³

Та објективна димензија интереса води ка друштвеном положају појединаца и група, док се његова субјективна димензија, која се огледа у трајној усмерености пажње на неке објекте, идеје или особе од важности за субјект назива интересовање. Због свог значаја за друштвене актере али и везаности за систем вредности, интереси се, нарочито у политичком простору, појављују у прерушеном и прикривеном идеолошком облику, који представља непрозирну копрену која замагљује друштвену стварност, а те заблуде и предрасуде се преносе и у друштвену теорију. Стара изрека каже да, када би геометријски аксиоми задирали у интересе људи, и њих би побијали. Стога научна анализа скривених, дубинских узрока интересних сукоба претпоставља критичку свест о тим идеолошким заблудама и предрасудама. Ово је важно имати на уму и у економским анализама у којима интерес представља потенцијално делање према, често, ограниченим добрима и услугама од егзистенцијалног значаја за интересента. Као правни појам, интерес је заштићен законом као субјективно право (на пример, својина) или само употребом општих правних средстава али је и тада признат као легитиман. Јеринг, чак, сматра да право и није ништа друго него заштићени интерес.¹⁴

У свом друштвеном испољавању, интереси нужно воде ка сарадњи или ка сукобу. Интереси на конкретнијем, а вредности на апстрактнијем нивоу су интегратори друштва али и усмеривачи друштвених актера у сукобу, па и делању уопште. Стога је усаглашавање интереса централна димензија правне али и сваке друге друштвене регулације. Ту се појављује проблем усаглашавања појединачних, посебних и општих интереса, као један од најважнијих и најтежих проблема политичке теорије и праксе, још од античких времена. Наметање сопствених интереса другима је друштвена моћ, која представља једну од најзначајнијих категорија

¹² Е. Pusić, *Društvena regulacija*, Zagreb, s. 6, 17, 94, 113.

¹³ Isto, s. 24, 113.

¹⁴ *Pravna enciklopedija*, Beograd, 1979, s. 425 – 426.

не само у социолошким, него и у економским, политичким и правним анализама интереса.¹⁵

Интерес је појам нововековне политичке филозофије. Заправо, он се уобличавао у 18. и 19. веку, у теоријама друштвеног уговора, просветитељству, либерализму и немачкој идеалистичкој филозофији. По Хобсу, у природном стању владају егоистички интереси појединаца („човек је човеку вук“), у друштвеном стању које се успоставља уговором, државна власт као суверена, настоји да избегне „рат свију против свих“, регулишући сукобе интереса и утврђујући заједничке интересе. По Русоу, смисао друштвеног уговора је општи интерес који се огледа у општем добру које се успоставља општом вољом као оним што је заједничко у појединачним интересима. Он открива интересну основу права и тврди да државни интерес као најопштији и најјачи никад није довољно јак ако своју снагу не претвори у право. Просветитељи су развили материјалистичку концепцију интереса који су принцип друштвених промена аналоган механичким законима кретања материје. По Бенताмовом изразито индивидуалистичком схватању, „правилно схваћени интерес“ појединца, који једино реално постоји, укључује заједничке интересе. Џон стјуарт Мил сматра да је највиши критеријум моралности корисност и срећа, а корисност се мора засновати на трајним интересима људи. По Хегелу, држава уздиже посебност у општост, па је она озбиљење умног општег интереса. За Маркса, међутим, држава то постиже само привидно, илузорно, а у интересу капитала, док општи интерес достиже тек пролетаријат, јер се интерес радника поклапа са интересом свих људи. За њега је анализа класних интереса фундаментална за објашњење друштвених односа. Могло би се рећи да се историјски развој друштва одвијао и као проширивање круга интереса који су задобијали друштвени легитимитет. Савремене концепције интереса развијају се у оквиру теорије интересних група и плуралистичке теорије моћи у локалним заједницама.¹⁶

У употреби су разне класификације интереса. Према степену општо-сти као структурној димензији могу се раазликовати општи, посебни и појединачни интереси. Према ономе на шта су усмерени и које потребе задовољавају могу бити материјални и идеални. „Интереси – материјални и идеални – а не идеје владају непосредно дјеловањем људи“ – вели Макс Вебер.¹⁷ У зависности од тога како се остварују, интереси могу бити инструментални (помоћу њих се постиже неки циљ) и експресивни (интерес

---

¹⁵ Исто, с. 142. V. Pavlović, „Interes“, у: *Enciklopedija političke kulture*, Beograd, 1993, s. 428 – 429.

¹⁶ V. Pavlović, nav. delo, s. 430 – 437.

¹⁷ E. Pusić, nav. delo, s. 44.

се остварује у самом чину деловања).¹⁸ С обзиром на временску димензију интереси могу бити краткорочни и дугорочни (или историјски), а према областима друштва економски, политички и културни.

Сукоби интереса настају услед друштвених неједнакости. Владајуће групе одређују који су интереси легитимни, а супротне интересе подвлашћених третирају као нелегитимне. Држава је поприште борби за легитимне интересе. Могло би се рећи да се историјски развој одвијао и као проширивање круга интереса који су задобијали легитимност као друштвено признати. Са ширењем круга легитимних интереса развијале су се и технике нормативне регулације – од нормативног и фактичког искључивања свих оних чији интереси нису легитимни у односу на објект регулације ка све већем признавању аутономних аката воље интересената.

ВРЕДНОСТИ И НОРМЕ

Вредности су идеали који осмишљавају друштвено делање и људску егзистенцију. Оне су саставни део сваке људске делатности. Проучавају се у филозофској дисциплини која се назива аксиологија, премда је интересовање за њих и у друштвеним наукама све веће. Али док у математици и природним наукама вредност означава величину или меру неког постојећег стања, у друштвеним наукама, нарочито онима које се баве нормативношћу, вредност означава неко идеално, пожељно стање које се тежи постићи.¹⁹

Вредности су изразито релационе категорије јер означавају однос субјекта према објекту и оне су увек субјективна оцена стварних или претпостављених особина неке појаве.²⁰ Способност стварања вредности је типично људска карактеристика. Због тога их неки субјективизују и релативизују, а други их објективизују и апсолутизују у самостални свет важења. Иако су вредности увек релативне, постоје и универзално људске друштвене али и правне вредности као што су: достојанство, слобода, правда, једнакост, мир, сигурност, солидарност.

Људи задовољавају своје потребе на битно другачији начин него остали живи свет. Преко вредности људи проналазе у појавама или им придају неке квалитете који задовољавају њихове потребе. Управо су вредности то квалитативно ново језгро и основа мотивационог система у односу на нагоне јер људско понашање није само генетски регулисано, не-

¹⁸ Исто, с. 114.

¹⁹ Исто, с.197.

²⁰ М. Поповић, *nav. deo*, s. 116 – 117.

го и избором мотива понашања. Вредности садрже идеална, пожељна својства која утичу на избор конкретних циљева, средстава и начина деловања. Као духовне творевине у култури као симболичком систему, оне су оријентири за избор између алтернатива у ситуацијама које су битно отворене. Као апстракције, вредности се претачу у норме које су конкретније, па су зато вредности латентна позадина норми. Вредности нам кажу шта, а норме како нешто треба радити. Као општије, стабилније и трајније, вредности садрже у себи норме и интересе и представљају њихов сажетак или заједнички именоватељ. Повећање диференцијације у нормативним системима и проширивање лепезе интереса доводи до формирања све апстрактнијих вредности (које обухватају све рационалније садржаје) али оне тиме постају и неодређеније.²¹

Међутим, вредности нису само критеријум за преференцију, избор или оправдање у сфери конкретног, отвореног понашања већ оне осмишљавају целокупну људску егзистенцију, представљајући и избор одређеног начина живота. Вредности се прихватају на основи селекције, а селекција вредности је механизам развоја људске историје јер се помоћу њих придаје смисао и значење објектима и облицима живота, што опредељује људе између тога шта ће прихватити а шта одбацити, стварајући пожељан тип егзистенције.²²

Вредности се обнављају и одржавају кроз социјализацију (култивацију) младих нараштаја, а стабилизују се разрадом у институцијама.²³ На тај начин оне постају део структуре личности и структуре друштва. У том смислу вредности имају вишеструке функције. На индивидуалном плану, оне су оријентири за сналажење и прилагођавање у објективном свету али и у трагању за новим могућностима самореализације своје егзистенције. На друштвеном плану, оне имају важну интегративну функцију (по функционалистичком схватању, вредносни консензус је темељни интегратор друштва)²⁴ али су и претходнице друштвених промена и развоја у пожељном правцу. Вредности су чувари традиције, стабилизатори поретка, али и детерминанте друштвених промена. Све је више истраживања о сложеним условима (повољним и неповољним) формирања, одржавања и мењања вредности. Употреба појма вредности у друштвеним наукама омогућава да се човек интердисциплинарно проучава као делатно, самосвесно и према идеалима усмерено биће.

Вредности не делују изоловано него хијерархизовано, у облику својеврсних „гроздова“, као вредносни синдроми, вредносне оријентације и

---

²¹ D. Pantić, „Društvene vrednosti“, u: *Sociološki leksikon*, Beograd, 1982, s. 121 - 126.

²² Z. Golubović, nav. delo, s. 186 - 206.

²³ E. Pusić, nav. delo, s. 198.

²⁴ M. Haralambos – R. Heald, *Uvod u sociologiju*, Zagreb, 1989, s. 502.

вредносни системи. Тако се, на пример, говори о вредносном синдрому личности или егалитарном синдрому, вредносној оријентацији младих или грађана (модернизам, традиционализам, ауторитаризам) или систему вредности постиндустријског или транзиционог друштва. У свим овим случајевима реч је о структурираној целини међусобно повезаних вредности, која се може емпиријски утврдити и теоријски објаснити заједничким животним искуством појединих друштвених актера. Међутим, у ситуацијама друштвених криза, сукоба и транзиције може доћи и до анхедоније или одсуства вредности што води у друштвену аномију као распад нормативног поретка и разарање друштва.

Има веома много класификација вредности, што указује на њихов изузетно широк и сложен начин употребе. Према положају у хијерархијском систему или најопштијој улози могу се поделити на финалне и инструменталне. На пример, здравље као финална, а умереност у јелу и пићу као инструментална вредност или богатство и предузимљивост, патриотизам и јунаштво. Према степену општости разликују се специфичне и генерализоване, према носиоцима личне, групне и општедруштвене, а према главним подручјима друштвених делатности економске, политичке и културне вредности (са веома разуђеним подврстама).

Норме су смернице понашања, спецификована упутства за делање која одређују прикладно и прихватљиво понашање у одређеним ситуацијама.²⁵

По неким ауторима, израз норма води порекло од хеленске речи *номос*, што значи правило, закон, устав. Наиме, софисти су уочили да људи више не живе у стању физиса или природном стању, већ у стању номоса или друштвеном стању, у којима правила уређују и усклађују односе међу људима. По другима, овај термин потиче од истоимене латинске речи *norma* која је првобитно значила тесарски угломер, потом мерило а касније и правило. И данас норма означава неку меру (на пример, радна или квалификациона норма) али и друштвено правило које казује оно што треба да буде, као пожељно и унапред предвиђено стање. Она прописује и регулише друштвено понашање али и унутрашњи, психички живот људи.

Заједничко је нормама и вредностима да су друштвени стандарди којима се регулишу друштвена делања и уређују друштвени односи. При томе су вредности општије смернице, а норме специфичнија упутства за понашање.²⁶ Дакле, иако су тесно повезане и у много чему сличне, вредности и норме се међусобно разликују садржински и функционално. Док вредности одређују циљеве, а тиме и правац деловања, норме уређују начин на који се то постиже. Најчешће, вредности кажу шта треба, а норме шта не

²⁵ М. Haralambos - R. Heald, nav. delo, s. 19 – 21.

²⁶ М. Popović, nav. delo, s. 117 – 118.

треба чинити (не убиј, не кради). Уколико дође до остварења, вредности се, као идеалне пројекције, остварују у већој или мањој мери, док се норме или поштују или не поштују. Свака вредност се остварује преко једне, а много чешће преко више норми. Тако је, на пример, људски живот као вредност заштићен читавим низом норми које обезбеђују здравље и сигурност припадника друштва – норма одржавања хигијене, искључивања насиља и убијања у споровима, безбедности у саобраћају и на радном месту. Или, на пример, рентабилност као економска вредност се остварује читавим низом норми рационалног пословања. Заједничке норме и вредности су, пак, неизоставни услов складног и стабилног функционисања сваког друштва и чине његов институционализовани поредак.

Нормативни поредак је нужна последица човекове генеричке (родне) суштине јер је људска пракса, као стваралачка делатност, основа његовог стварања. Без нормативног поретка не би било могућно задовољавање људских потреба и усклађивање интереса у друштвеним односима. Људска пракса ствара културу, у чијем се језгру налази вредносни и нормативни систем, као посебан свет значења и важења, који човек уноси у друштвену стварност. Дакле, сама природа човека и људског друштва изискује одређену нормативно регулисану организацију.

Човек више нема нагоне у строгом смислу речи јер нема генетски кодирани одговори на нагонске импулсе. Норме, с једне стране, ограничавају неке нагонске импулсе (на пример, забрана инцеста) а, с друге стране, умногоме их замењују. Могло би се рећи да су норме у човековој социокултурној еволуцији одиграле ону улогу коју су нагони имали у његовој претходној еволуцији. Норме постоје само у људском друштву и оне су га одвојиле од животињског, дајући му специфично обележје које га, као *differentia specifica*, разликује од животињских друштава.

Нормативни искази прописују оно што би требало да буде, у складу са легитимним интересима, јер се неке могућности људског делања дозвољавају а друге забрањују и кажњавају. Друштвена правила (норме у ширем смислу), друштвена открића (људско сазнање) и друштвено стваралаштво (вредности) су посебне врсте духовних творевина. Правила су средња карика између открића и стваралаштва јер посредују међу њима. На основу својих потреба и доступних сазнања људи постављају циљеве – вредности које настоје да остваре у својој практичној делатности. Да би остварили те циљеве, они се морају понашати на одређен начин, који се утврђује сазнањем и искуством, а регулише друштвеним правилима. Тако правила повезују стварност са циљевима и омогућавају остваривање циљева у стварности.²⁷

---

²⁷ Р. Лукић, *Основи социологије*, Београд, 1995, с. 281 – 283.

Према томе шта и како регулишу, друштвена правила или норме у ширем смислу могу се поделити на техничка правила и друштвене прописе или норме у ужем смислу.

Техничка правила уређују човеково понашање према спољашњој природи али и према властитој, унутрашњој природи која исто тако функционише по одређеним природним законима. Те законе човек мора да познаје и уважава ако хоће да природу прилагођава својим потребама. Таква правила су, на пример, агрономска, грађевинска али и медицинска и педагошка (о учењу и васпитању). Техничка правила су упутства која се могу прекршити. Али она не садрже друштвену санкцију јер негативне последице њиховог непридржавања долазе саме по себи и не могу се избећи. Она служе постизању одређеног циља који је у интересу субјеката који мора да их се придржава јер у супротном циљ неће бити постигнут а интерес ће бити повређен. Друштво није непосредно заинтересовано за ова правила јер их се појединци придржавају и без његове интервенције, а њихово непоштовање, само по себи, не шкоди интересима заједнице. Међутим, техничка правила могу и да задобију друштвену санкцију, уколико њихово кршење може да угрози интерес других људи. Тада се стварају технички стандарди, који садрже и техничка правила и друштвене прописе. Друштвени прописи (или друштвене уредбе или норме у ужем смислу) уређују односе међу људима, а за њихово поштовање је заинтересовано цело друштво или, бар, један његов део. Норма у ужем смислу је захтев или исказ о требању којим се условљава људско делање у жељеном правцу и, уједно, прети казном у случају њеног непоштовања. Дакле, техничка правила немају, а друштвени прописи имају санкцију.²⁸

Друштвена норма у ужем смислу састоји се из два елемента – диспозиције и санкције. Диспозиција је основно правило и, стога, централни и најважнији елемент норме. Она је заповест о понашању или уређењу односа, чијим се поштовањем штити неки друштвени интерес. Санкција је одредба у норми којом се предвиђа казна за случај повреде диспозиције. И диспозиција и санкција су претходно прописане у односу на конкретно понашање и оне подстичу пожељно а обесхрабрују одступајуће понашање. Међутим, у литератури се наводи да потпуна норма, уз диспозицију и санкцију садржи још два елемента – претпоставку (хипотезу) диспозиције и претпоставку (хипотезу) санкције. Претпоставка диспозиције утврђује наступање околности за примену диспозиције као поступка понашања. Диспозиција може бити наређујућа, овлашћујућа или забрањујућа. Претпоставка санкције прописује чињенице или услове у којима је диспозиција прекршена и налаже примену санкција. Санкције могу бити позитивне (на-

²⁸ Исто, с. 296 – 300.

града), којима се подстиче жељено понашање, и негативне (казна), којима се одвраћа од понашања супротног од онога које се захтева диспозицијом. Санкције могу бити неформалне, ако их примењује неинституционализована заједница, и формалне, ако их примењује надлежна институција, односно прописани орган.²⁹

Подела норми се може извести на основу два критеријума. Према томе да ли се заснивају и надзиру споља или изнутра, могу се разликовати хетерономне и аутономне норме. У односу на актера делања хетерономне норме су споља наметнуте и надзиране (обичајне и правне норме). Ако су норме засноване на уверењу или убеђењу субјекта у њихову исправност, реч је о аутономним нормама (морал). Ако се то уверење прекрши, онда делује унутрашња санкција или самокажњавање, које се код морала назива грижа савести. Међутим, ова подела није апсолутна јер је реч само о претежности. И код морала постоје не само унутрашње већ и спољашње санкције друштвене заједнице (презир, подсмех, па чак и искључење из заједнице). С друге стране, и код кршења обичаја постоји једна врста унутрашње санкције – осећај нелагодности. Да би уопште имале очекивано дејство, све норме, па и хетерономне, морају бити бар донекле интериоризоване у структуру личности.

Према томе који део друштва ствара и надзире норме, али и тежини санкција, могу се разликовати норме које доноси и примењује дифузно или формално неинституционализовано и неорганизовано друштво, а то су морал и обичај. Иако неформализоване, норме које доносе овакве друштвене заједнице дубоко су усађене у свест њених чланова, ретко се крше, а ако се то догоди санкције су благе. Постоје норме које доноси и надзире нека друштвена организација (привредна, религијска, спортска) и оне се односе само на њу. Ако норме доноси и примењује држава, као организација целог глобалног друштва, реч је о правним нормама, чије санкције могу бити и веома строге.

ПОЛОЖАЈИ И УЛОГЕ

Положај је место у друштвеним односима које заузима појединац или група. Прецизније, то је позиција у вертикалној структури друштва, с обзиром на богатство, моћ и углед, као главне компоненте положаја. У литератури се, често, уместо положаја синонимно употребљава реч статус али Дарендорф, оправдано, инсистира на разликовању појмова друштвени положај и друштвени и правни статус. Статус је оцењени положај, једна по-

---

²⁹ А. Molnar, „Norma“, у: *Sociološki rečnik*, Београд, 2007, с. 364 – 365.

себна врста положаја на хијерархијској лествици друштвеног угледа. Правни статус означава права и обавезе које се везују за положај, а додељена су законом, тако да представљају очекиване обрасце понашања. Ти обрасци понашања су структурирани положајем као формализованом позицијом у пољу друштвених односа и као нормативно очекивано понашање су динамичка страна положаја а називају се друштвене улоге. Положај је место у пољу друштвених односа, а улога је очекивано понашање на том месту. Када појединац активира права и дужности која конституишу статус, он тада обавља улогу. Положај не исказује садржај друштвених односа него референтна поља носиоца положаја – тек улога испуњава садржајем ту форму положаја у позиционом пољу. Положај и улога су, дакле, у стварности сједињени и могу се само аналитички раздвојити и рашчлани-ти као статички и динамички, односно формална и садржинска страна носиоца положаја и играча улога.³⁰

Човека као носиоца положаја и улога Ралф Дарендорф назива *homo sociologicus*. Положаји и улоге су тачке укрштања и посредовања између друштва и појединца. Због тога су то, по њему, основне јединице социолошке анализе, као теоријски, рационални конструкти много подеснији него што су друштвена група, друштвени однос или друштвено делање.³¹

Док се друштвени положај односи на вертикалну димензију структуре друштва, главна аналитичка категорија његове хоризонталне димензије је друштвена улога. Она је резултат друштвене поделе рада, а огледа се у свакој трајној или привременој функцији која у њој припадне појединцу. У првом реду, реч је о различитим занимањима, као основним друштвеним улогама, која проистичу из професионалне поделе рада. Међутим, неке улоге (на пример, супружници, родитељи и деца, браћа и сестре) су последица природне поделе рада према полу и старости.³²

Теоријски треба јасно разликовати друштвене улоге као нормативно очекивана понашања од мишљења чланова референтних група о легитимности таквих очекивања и стварног понашања носилаца улога. Дакле, улога није стварно понашање појединца већ захтев који му друштво поставља као носиоцу положаја, односно очекивано понашање од додељене му улоге. Улоге нису произвољне и случајне него друштвено принудне, па се по-

³⁰ M. Haralambos - R. Heald, nav. delo, s. 19 – 21; R. Dahrendorf, *Homo sociologicus*, Niš, 1989, s. 142 – 150; D. Mrkšić, „Dahrendorfova teorija društvenog sukoba“, predgovor u nav. delu R. Dahrendorfa, s. 10 – 14; R. Lukić, „Društveni položaj“, u: *Sociološki leksikon*, Beograd, 1982, s. 129.

³¹ R. Dahrendorf, nav. delo, s. 87 – 89, 106, 131, 149, 161.

³² J. Goričar, *Sociologija*, Beograd, 1981, s. 138 – 140; R. Lukić, „Društvena uloga“, u: *Sociološki leksikon*, Beograd, 1982, s. 119; M. Tripković, „Uloga, društvena“, u: *Sociološki rečnik*, Beograd, 2007, s. 637.

јединци не понашају увек у складу са својим улогама (због тога сnose санкције), а тај њихов обавезујући карактер је друштвено институционализован. Исто тако, може доћи и до сукоба различитих улога.³³

Према томе, улоге се као комплекси прописа о понашању односе на појединца, али их он не дефинише и не доноси него друштво, а он их не може игнорисати и кршити а да не буде санкционисан. Улоге су међузависне и често комплементарне (родитељ – дете, професор – студент, послодавац – радник, лекар – пацијент, адвокат – клијент). Оне су друштвено-културно одређене као систем права и обавеза што омогућава организовано деловање и предвидиво понашање. Процес социјализације, у коме се улоге уче је, историјски гледано, све институционализованији и дужи. Услед тога што увек има више улога, појединац их не може ускладити без потешкоћа, а до сукоба улога може доћи и услед сучељавања традиционалног и иновативног, колективног и индивидуалног. Због тога је то усклађивање друштвено динамично.³⁴ Док функционалисти инсистирају на томе да друштвени систем намеће улоге, као експлицитна упутства за понашање, интеракционисти сматрају да се тиме људи свode на аутомате и калупе, а да су улоге често нејасне, двосмислене и неодређене што оставља доста места за договарање, маневрисање, импровизацију и креативно деловање.³⁵

Друштвени положаји могу бити универзални, ако постоје у сваком друштву и карактеристични су за све или готово све људе као што су полни, добни, породични, професионални, етнички, стратификацијски положај и специфични, који су својствени само конкретним друштвима,³⁶ на пример, краљ, уколико постоји краљевство.

По начину заузимања, друштвени положаји су или приписани или стечени. Приписани или фиксни положај је појединцу унапред одређен и он му се додељује самим чином рођења. Такав је, на пример, полни, расни или национални статус. Али чак и када је одређен биолошким чиниоцима, приписани положај је културно дефинисан а појединац га не може променити јер на њега не може да утиче, сем у ретким, изузетним случајевима. У традиционалним, затвореним стратификацијским системима, као што су кастински и сталешки, и положај по занимању се породично преносио и наслеђивао и није се могао мењати. Стечени или постигнути положај није унапред фиксиран него је резултат сврховитог деловања и избора поједин-

---

³³ R. Dahrendorf, nav. delo, s. 110, 125, 128, 143, 158; D. Mrkšić, nav. delo, s. 12; M. Tripković, nav. delo, s. 637.

³⁴ M. Tripković, isto, s. 638.

³⁵ M. Haralambos - R. Heald, nav. delo, s. 19 – 21, 175, 305.

³⁶ R. Dahrendorf, nav. delo, s. 155.

ца. Занимање и брачни статус су резултат таквог избора у модерним, западним друштвима отвореног, класно-слојног типа.³⁷

У индустријским друштвима образовном систему је поверено да буде одлучујући друштвени механизам за расподелу стечених положаја по занимању али и процеса социјализације преко интериоризације (поунутрашњења) образаца понашања. У алокацији (размештају) положаја и интериоризацији улога школском систему помажу породица и друге друштвене установе.³⁸ По Парсонсу, у процесу социјализације дете се креће од партикуларистичких норми и приписаног статуса у породици ка универзалистичким нормама и постигнутом статусу у друштву одраслих. Тај се прелазак остварује у школи, која посредује између породице и друштва јер су у њој норме универзалне и једнаке за све, без обзира на приписане карактеристике као што су пол, породично, расно, етничко или класно порекло. У њој се статус стиче на основу индивидуалних заслуга (успеха), чиме се млади припремају за улоге одраслих. Тако школа афирмише две главне вредности модерног друштва – постигнуће и једнаке шансе.³⁹ Међутим, у модерном друштву, делују латентни механизми одржавања друштвених неједнакости тако да у школовању појединци фактички немају исте шансе за постигнуће.

Према томе да ли се тренутно испољавају или не друштвене улоге могу бити актуелне и латентне (скривене). Ако се посматра професионални живот у датом тренутку онда је појединац инжењер, лекар, професор. При томе су његове друге улоге тренутно неактуализоване или само латентне (родитељ, члан политичке партије или спортског клуба). Обрнуто би било ако се посматра породични, политички или спортски живот.

Постоји и подела улога на мандаторна, преференцијална и пермисивна очекивања, у зависности од врста санкција, односно да ли су та очекивања заснована на закону, обичају или навици. Мандаторна очекивања су заснована на закону и иза њих стоји читаво друштво, односно држава. Ова очекивања су тврдо језгро друштвене улоге, формализована су или кодификована, њихов принудни карактер је скоро апсолутан а санкције су готово искључиво негативне. На пример, ако се злоупотреби службени положај, проневери новац итд. Преференцијална очекивања су везана за предузећа, професионална удружења, политичке партије и друге јавне установе или организације, које имају своје статуте и јасно установљене обичајне норме и санкције. Активним и узорним понашањем у њима стиче се углед, а неактивност се негативно санкционише и може резултирати искључе-

³⁷ М. Haralambos - R. Heald, nav. delo, s. 19 – 21.

³⁸ R. Dahrendorf, nav. delo, s. 133 – 136.

³⁹ М. Haralambos - R. Heald, nav. delo, s. 174 – 176; М. Tripković, nav. delo, s. 408 – 409.

њем. Најзад, пермисивна очекивања су заснована на навикама, она доносе углед и популарност и готово да нису негативно санкционисана. На пример, прикупљање добровољних прилога, бављење својом децом у слободном времену и сл.⁴⁰

Ваља рећи да се класификовањем и дефинисањем санкција које подстичу конформистичке обрасце понашања улази у домен социологије права и да је појам улоге значајна полазна тачка за социолошку анализу правних норми и установа.⁴¹

ЗАКЉУЧАК

У трагању за почетном, истовремено најелементарнијом и најапстрактнијом социолошком категоријом, определили смо се, због већих аналитичких могућности, за друштвено делање у односу на друштвену појаву, иако је она теоријски једноставније и прецизније одређена. Главни елементи друштвеног делања систематизовани су као: актери делања, предмети и средства, потребе и интереси, вредности и норме, положаји и улоге.

Актери покрећу и обједињују остале елементе делања, воде ка магичном троуглу социологије (покрет, промена, поредак) и реafirмишу актерску у односу на системску парадигму.

Предмети на којима и средства којима се дела објективизују и материјализују делање. Материјал од кога су прављена оруђа и оружје је у основи археолошких периодизација праисторије, машине су продужене руке, а компјутер продужени мозак човеков. Епохе се више разликују по томе како него шта производе. То је водило ка технолошком детерминизму, а преко типова својине, као институционализованом или друштвено регулисаном начину присвајања природе, ка (бес)класним истројијским типовима друштва.

Потребе су одређене као динамичке снаге које покрећу личност па се, стога, налазе у основи њеног мотивационог система, а интереси као вредносно усмерене потребе и стабилизовани и трајни мотиви. Наведене су фундаменталне људске потребе по Ериху Фрому. Интереси су појам нововековне политичке филозофије али су од значаја и за социолошке и правне науке. Због тога што су у темељима друштва и мотивације личности, интереси су полазна тачка за дубинску анализу друштвености. ширењем круга легитимних интереса развијале су се и технике нормативне регулације.

---

⁴⁰ R. Dahrendorf, *nav. delo*, s. 112 – 117, 126 – 129, 188.

⁴¹ Исто, 115 – 116.

Вредности као идеали осмишљавају друштвено делање и целокупну људску егзистенцију. Оне су оријентир мотивационог система личности али и темељни интегратор друштва. Вредности су апстрактније, а норме конкретније, прве нам казују шта, а друге како нешто треба урадити. Вредности су латентна позадина норми. Норме су смернице и спецификована упутства за прикладно и прихватљиво понашање. Без нормативног поретка не би било могуће задовољавање људских потреба и усклађивање интереса у друштвеним односима. Сагледани су елементи потпуне норме и извршена класификација друштвених правила на техничка правила и друштвене прописе или норме у ужем смислу. Норме су класификоване према начину доношења и надзирања као и тежини санкција.

Положаји су позиције које успостављају вертикалну, а улоге хоризонталну структуру друштва па се могу разликовати и као њена формална и статична, односно садржинска и динамична страна. Компоненте положаја су богатство, моћ и углед, а улоге су нормативно очекивана понашања у подели рада. Статус је врста положаја на лествици угледа, а правни статус означава права и обавезе који се везују за положај. Положаји и улоге су тачке укрштања и посредовања између друштва и појединца. Посебна пажња је посвећена Парсонсовом запажању да се дете у процесу социјализације креће од партикуларистичких норми и приписаног статуса у породици ка универзалистичким нормама и постигнутом статусу у друштву одраслих, а то се постиже у школском систему. Размотрена је и Дарендорфова подела улога на мандаторна, преференцијална и пермисивна очекивања, у зависности од врсте санкција.

Појам улоге је значајна полазна тачка за социолошку анализу правних норми и установа. Исто тако, добро познавање и других елемената друштвеног делања доприноси свестранијем сагледавању правних вредности, норми, статуса, интереса. Међутим, и осветљавање типова својине и власти (као легитимне моћи али и легитимних интереса уопште), правних статуса, врста санкција не само да оснажује социологију права него и свако социолошко проучавање друштвених делања јер га обогаћује и прецизира правном компонентом друштвених појава.

*Miloš Marjanović, Ph.D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Elements of Social Action

Abstract

Because of the significant analytical advantages, the author prefers social action as initial sociological concept in the relation to social phenomenon. Its basic elements are: actors, subjects and tools, needs and interests, values and norms, positions and roles. Actors set in motion and unify the rest of elements, guide to the magic triangle of sociology (movement, change, order), reaffirm actor paradigm to systemic paradigm. Subjects and tools materialize an action and its overestimate results in technological determinism or (by means of property as institutional appropriation of nature) in the (un)classed historical type of society. Needs and interests are the basis of person's motivation and starting point for depth analysis of sociability. The expansion of legitimate interests circle develops techniques of normative regulation. Values and norms guide to institutional-organizational, positions to vertical and roles to horizontal structure. Values give the meaning to the action as well as to human existence, they are orientations of motivate system of personality but also basic aspect of society. As abstractions, values are latent background of norms and they tell to us what to do, and norms how to do something. Norms are specified instructions for suitable behavior Without normative order, not to be possible the satisfying of needs and the conciliation of interests. Riches, power and prestige are components of social position, and legal status is the determination of rights and obligations of the position. Roles are normative expectation of behavior. Toward kinds of sanctions roles are classified. Roles but also other elements of social action are starting point for sociological analysis of legal norms and institutes. On the other side, the observation of legal component of social actions enriches, strengths and precises sociological analysis of them.

Key words: social phenomenon, elements of social action - actors, subjects and tools, needs and interests, values and norms, positions and roles.